

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

VAINO VAHING JA UUSAEGNE MÄRATSEV ARMASTUS*

VALLE-STEN MAISTE

Vaino Vahing oli traagiline kuju. Kirjutatakse, et ta põletas enda läbi. Ja purustas konventsioone ennast säästmata. Paljudele, kellele saatus kümme või paarkümmendki eluaastat vähem on andnud, ei vaadata sedavõrd traagiliselt järele. Kujutlen, et kui Vahing oleks meie hulgast ka üheksakümne kuuendal eluaastal lahkunud, oleks ikka mõni järelehitüdes maininud, et armutu looja hävitas enda.

Eks Vahingu juures oli enda eraelulist, tööalast ja ka metafüüsilist ummikussemõtlemist. Kuid küllap oli selle hävituse näol samas tegu ka romantiliselt nauditava, koguni hädavajaliku omamüüdiga. Küsitavusi võib leida teiseski levinud müüdis, mis puudutab seda, et Vahing oli lõpmatult üksi ja mittemõistetud. Mõni aasta pärast Vahingu esimeste juttude ilmumist kirjutas Hando Runnel Loomingus Vahingu proosast erakordselt sooja ja sügava üldistuse, pealkirjaks müütiloovalt „Vaino Vahingu üksildus” (Runnel 1973). Andres Ehin meenutas Vahingu mälestuskonverentsil, kuidas ta toimetajana juba Vahingu esimesi jutte lugedes nende erakordsust tajus ning sellest ka autorile ja kolleegidele teada andis.

Vahing hakkab kirjutama suhteliselt hilises eas. 1973. aastal Keele ja Kirjanduse ringküsitlusele vastab Vahing, et esimesed jutud ilmutas ta 27-aastaselt (Vahing 1973: 622). Kuid ta alustab oma kirjanikuteed kuuekümnendate vai-

* Artikkel tugineb 18. oktoobril 2008 Tartus Vaino Vahingu mälestuskonverentsil peetud ettekandele.

muinimeste seltskondades ja üritustel oodatud ning tunnustatud tegelasena. Legendil äärealalt tulnud ja mitmenda põlve haritlasele omase pagasi puudumist lakkamatult tasa tegema pidavast setupoisist on mingis raamistikus küllap teatav sisu. Pole aga mõtet salata, et Vahingu ekshibitsionistlik-valuline kirjanikustiil andis sellele legendile iseäranis tugeva traagilis-heroilise mõõtme.

On tõsi, et kogu nõukogude perioodi jooksul puudus kirjaniku kõrvalt kongeniaalne, Vahingu loomingu teoreetilistes tagamaades orienteeruv kriitikaasamõtteleja, kui kaasteeline Madis Kõiv välja arvata. Olgugi et sisuliselt ei olnud Vahingu looming ju sugugi nii haaramatu. On isegi hämmastav, kuidas Vahing nii proosas ja näidendites kui ka kriitikas ühele kindlale mustriale tugineb. Teemad, nagu individuatsioon, väline surve ja maskid, piirsituatsioon jne ei kordu mitte ainult vastavasisulistest programmilistes artiklites ja Vahingu „Kaunimate juttude” lehekülgedel (1995. aastal ilmunud jutukogu, milles üsna kronoloogilises ilmumisjärjekorras pea kogu Vahingu lühiproosa). Nad on läbivalt esil ka kriitik Vahingu kirjandus- ja kultuuriarvustusi koondavas raamatus „E me ipso” (1990), puudutagu konkreetset kõne all olev aines keda või mida tahes.

Kuid ajal, mil Vahing oli kirjanduslikus kõrgvormis, oli eesti kontekstis pinnas sellise jungiaanlik-psühhoanalüütilise skeemi vastuvõtmiseks küllalt kesine. Psühhoanalüüsi ja teoreetilisema eksistentsialismi sügavamad ja hõlmavamad tulemised olid tulemata. Ka Vahingu enda selleteemalised artiklid olid sageli pilla-palla marginaalsetes avaldamispaikades laiali. Küsitavaks jääb, kuivõrd Vahing nimetatud teemades orienteeruvat kaasamõtletajat enda lugejaks üldse igatses. Põhja-Japaneva psühhoanalüütilise teadmistetausta puudumine sõprus- ja lugejaskonnas lisas Vahingu loomingule nii sügavuse kui ka müstilisuse auras, mida Vahing näis diagnoosidepaneku, elu ja kunsti piiride segamise mängude näol vägagi nautivat ning ära kasutavat. Kui Madis Kõiv „Endspieli” Vahinguga psühhoanalüüsi jm osas sisulisse dialoogi astub, jääb Vahing paljuski ignorantseks, nii et füüsiku ja psühhiaatri debatt kujuneb umbkõneluseks.

Uuel ärkamisajal ja varakapitalismi esimesel kümnendil Vahing aga tööpoolest liiga esil ei olnud. 1988. aastal ilmunud „Endspieli” ei võeta just halvasti vastu, kuid ühe käe sõrmedel kokkuloetavatest vastukajadest (Beier 1989; Berg, Hölderlin 1989; Must 1989; Susi 1989) on näha, et seda raamatut ei mõisteta sugugi Kõivu ega eriti ka Vahingu osas. „Endspieli” hinnatakse küll 1988. aasta Vikergallupile vastanute seas aasta üheks paremaks raamatuks, ent hiljem, Peeter Sauteri „Indigo”, Jaan Unduski „Kuuma” ning Mati Undi hämaromaanide ajastul oli boheemlastegi hulgas raske leida neid, kellega võis Vahingust rääkida. Alles uue kümnendi lõpul loen ühest Loomingu ankeedivastusest, et Märt Väljataga arvab „Endspieli” ajastu olulisemate proosateoste hulka (Väljataga 1999: 1706).

Vahingu renessanss

Vahing avaldab neil aastatel küll üksjagu palju olulist Vikerkaares ja ka Postimehes. Samuti ilmub väga võimas „Machiavelli kirjad tütrele” ühes näidenditega (Vahing 1990b). Ühiskonnal laiemalt on aga ühe apoliitilise eksistentsialistiga neil aastail vähe peale hakata. Aastatuhandevahetuse paiku, kui

teen Postimehele Vaino Vahinguga juubeli puhuks napilt leheküljepikkuse intervjuu, pühendatakse toimetuse koosolekul aega arutelule, kas vähetuntud endisaja kirjanik ikka nii suures mahus inimesi huvitab. Kolleeg Teet Kallase ärritatud ja jõuline sekkumine jätab piinliku küsimuse küsijate huulile poolest saadik pidama. Signaal, et välja surema kippuvate mammutitega tuleb mõõtu pidada, saab noorele kirjandustoimetajale siiski antud.

Ometi saab Vahingust uuel aastatuhandel ühtäkki kasvavat populaarsust koguv elav legend. Nagu Ivar Põllu Vahingu mälestuskonverentsil märkis, algas Vahingu renessanss osalt juba „Thespise”-nimeliste teatriuuduse viihute avaldamisega Ilmamaa poolt 1997. aastal. 2004. aasta Loomingu Raamatukogu avavihikuna ilmunud „Noor Unt” (Vahing 2004) ja eriti „Päevaraamatute” avaköide (Vahing 2006) teevad Vahingust sõna tõsisel mõttes menuautori. Vahingu mälestustest saavad poodidest ja raamatukogudest kiiresti minevad bestsellerid, meedia pöörab talle kasvavat tähelepanu. Vahingu draamad on taas lavadel ja vanameistri vastu tunnevad huvi mitmed noorema põlve dramaturgid. Samuti pälvib Vahing menuka kultuuriväljaande Areen aastapreemia.

Niisugune populaarsus oli üllatuseks. Selles taastulekus oli muuhulgas, nagu marksistid on ähvardanud, ka farssi. Sisaldasid ju Vahingu „Päevaraamatud” kvantitatiivseltki vaid osaliselt sellist materjali, mida varem ei olnud mõnes vormis publiku ette toodud. Kvalitatiivselt ei lisanud nad Vahingu mõistmiseks palju uut. Võib-olla ilmnis neis mälestustes kirjanduselu jaoks mingi varjul olnud mõõde. Vahing ennetas ju tõepoolest tänaseks lõõmavat biograafiatebuumi, olles selle üks väheseid kirjanduslikult tõsiseltvõetavaid esindajaid.

Samas ei saa ma lahti tundest, et elav huvi päevaraamatute vastu tugines paljuski sellistele tungidele, mis toetavad kollase ajakirjanduse masttaapset levikut. Oli olemas ehk liiga rafineeritud publik, nautimaks seltskonnaprouade tegemisi, ent kes ometi ihkas toorel kujul lugeda Undi hüsteeriaist; sellest, kuidas tuli tehnikumi direktor naisega ja räuskas hommikuni; või sellest, kuidas protestilaulja röökis, hiljem ropsis ja rõhitses, ning kuidas absurdist pasandas peldiku täis (Kõiv, Vahing 1988: 14–15). Ei tea, kuidas on lood teetöölise või terminoloogide ringis? Loomageeniuste seas tuleb selliseid asju ette ning hästi kirja panduna paistavad nimetatud nähtused väärtuslikumana kui iseeneses. Paraku võimaldas niisugune esiletulek Vahingu *Spiel*’i hästi ka lihtsaks eputuslikuks pulliks, joomaks ja naistejahiks lahterdada, süüvimata sügavamatesse tagamaadesse.

Lavalistes tõlgendustes muudetakse Vahingu „isesuse alkeemia” heatahtlikult (aga ometi) karikatuuriks. Juba eelmise aastatuhande lõpus väänlesid Linnateatri näitlejad „Ainsa ja igavese elu” nimelises tükis pihkuirvitavalt individuatsiooniriitusi pilastades. Sama moment kordub leebelt edasisteski Vahinguga seotud tükides, olgu Urmas Vadi kirjutatus või Mati Undi ja Ivar Põllu lavastustes. Viimase tõlgendus („Endspiel”, Tartu Uus Teater 2008) võtab kohati äraspidise ilme, kui Andres Maimik kirjutab, et Vahingut mängiv Andres Keil tabab kirjanikku suurepäraselt, kuna mõlemat ühendab tung kuulsuse järele ja soov selle toel naisi sebida (Maimik 2008). Meenub, kuidas Naine, see sebitu suure algustähega, kirjutas 20 aastat tagasi Vikerkaares, et Vahingul on Jung ja Kierkegaard peas, aga elust ja naistest ei taipa ta tuhkagi (Berg, Hölderlin 1989: 84). Oleks muidugi tore, kui paaritumistuhin

inimesi köidete kaupa filosoofiat ette võtma kannustaks. Paraku on laialdaselt omaks võetud, et sebumise jaoks on ka kergemaid teid. Vahingu tegemised on siiski pisut keerukamad kui paar neurootilist freudistlikku instinkti.

Ei saa eitada, et Vahingu maailm pakub karikeeringuteks tänuväärset ainet. Kuid karikeerimised, mis tahavad Vahingu väärilised olla, peavad üritama pinnavirvendusest läbi vaadata ning püüda sonkida siiski ka sügavustes ja põhjas – kihtides, mille tabamisest oli kantud kogu Vahingu looming ja elu. Võib-olla suurim Vahingu juures oli see, et kui ta üldse mängis, siis juba täiesti, ennast jäagitult mängu sisse pannes. Ta elas XX sajandi keskaigas võtta olevat metafüüsikat sõna otseses mõttes omaenese nahal läbi. Küllap peab selleks, et Vahingut mõista, olema isegi kogenud selle metafüüsika nõidust, ummikuid ja vangistust. Just seetõttu jäävad Vahingu tabamisel ületamatuteks Madis Kõivu poolt „Endspielis” antud iseloomustused ja karikeerimised.

Kõiv on oma sõnutsi olnud küll Vahingu Salongi suhtes kõrvaltvaataja, kuid samas tunnistanud läinud sajandi keskaiga eksistentsiaalse heidetuse paratamatust ning teinud Vahinguga kaasa nii mõttelised kui ka maised teekonnad. Kõiv diagnoosib „Endspielis” Salongi ja selle *Spiel*’i kui kunstlikke vastuolusid toiduks vajavat mõttetut vurri, mis keerleb keset lagedat kartulivälja, huvitamata väljaspool olijaid (Kõiv, Vahing 1988: 146). Kõiv on jõudnud nimetatud diagnoosi mitmeski mõttes ka juba tagasi võtta (Kõiv 2000), kuid see ei kahanda halastamatuma esmase diagnoosi tähendust. Sügavad karikeerimised toovad maailmu karikeerimise jälgijatele lähemale ja aitavad neid läbi näha. Minu veendumust mööda on Vahing olnud suurim selles mõttes, et tema elu ja looming on mulle ettepuutunuist parim võimalus mõista seda eksistentsiaalset heidetust ning metafüüsilist sood, milles mõjus osa õhtumaa vaimust läinud sajandi voogudes siples.

Sattusin Vahingut lugema 1989. aasta suvel, kui tema „Endspeli”, justnagu Kõivu kreeka pähkleidki, keegi ei tahtnud osta. Olin neil aastail suviti Mehikoormas õpilasmalevas ja käisin ka sageli raamatupoodides. Eks ikka otsimas Kafkat ja Fowlesi, Kaugverit, Mihkel Mutti ja teisi, kes tol ajal moes olid. Neid ei olnud raamatupoes paraku kunagi. Või ehk ainult siis, kui seal oli meeletu saba, milles ma kärsitu noorukina ei mallanud seista. Aga kollane „Endspeli” kaanelt kriiskas millegipärast alati raamatupoes silma. Küllap seetõttu, et „Endspiel” vedeles ka Mehikoorma poes kümme-konna aiatar-kuse kalendri vms raamatute ja postkaartide keskel. Omakandi kirjanikke külapoes ainult vist müüdiggi – mäletan ka Karl Rumori „Krutsifiksi” kaant seal pleekimas.

Külapoest ma aga raamatuid ei tahtnud, vaid peasjalikult õlut ja viina, mida tollal samuti nappis. Nii sai jalgsi ja juhuküüdiga sageli seigeldud Mehikoorma, Aravu, Meeksi, Järvelja, Rasina, Ahja, Lääniste, Võnnu jm poodide vahet kuni Röpina ja Tartuni välja. Tartusse olin Mehikoormast viinajahil tolgi korral jõudnud, kui lõpuks korduvalt silma puutunud „Endspeli” ära ostsin. Midagi isuäratavat minu tollase ahta maailmapildi jaoks Tartu raekojaplatsi raamatupoes ei leidunud.

Kuna juba sissejuhatuses oli kasutatud võlusõna eksistentsialism, püüsin seda arusaamatut udu edasi. Ning ühtäkki leidsin, et raamatu tegelased on mingid tüübid, kes samuti jälgivad Aravu, Meeksi, Nõva, Röpina jne marsruudil. Ja et neilgi on sihiks leida viina ning arutada segaseid asju seoses sõp-

rade ja naistega. Puhuti tundus, nagu oleks see raamat minust ja kahtlemata elasin ma oma elu pärast Vahingusse süvenemist nii mõneski mõttes sedasi, nagu Vahingult välja lugessin või välja lugeda mõistsin.

Vahingu sümptomid

Hiljem olen mõelnud, et raskepärasmus ja võimatus korruga paljustki aru saada oli tegelikult „Endspieli” veetluse alusteks. Ja mitte ainult selles mõttes, et mina olin loll ega saanud aru, vaid autorid mängisid ka ise selle peale. Slavoj Žižek näitab oma erinevates teostes lakkamatult, kuidas mitteäratundmine, s.t selle varju ja teadvustamatuks jäämine, mis tegelikult meie iha käivitab ning töös hoiab, on iha ja nauding eeltingimuseks.

„Kõõrdpilgu” teise peatüki lõpus kirjutab Žižek, et kui subjekt „saab teada liiga palju” või jõuab mitteteadvustatud tõdedele liiga lähedale, siis mina või identiteet lahustuvad (Žižek 1992: 36). Arhetüüpseim näide, millele Žižek viitab, on Oidipus, kes tõeni jõudes kaotab pinna jalge alt ning leiab ennast väljakannatamatus olukorras. Mitteteadvuse terviklikkuse tagab vaid teatav mitteäratundmine. Midagi peab jääma sümboliseerimatuks, sõnastamata. Nii defineerib Žižek sümptomit ehk sündmuste juurde kuuluvat seletus(ahela)t, mis on olemas vaid senikaua, kui subjekt ignoreerib oma identiteedi fundamentaalseid tingimusi. Kui subjekt neist teadlikuks saab, siis sümptom hajub. Raamatus „Naudi oma sümptomit” (2001) esitab Žižek samas võtmes pimedat tüdrukut ja hulkuri juhtumit Chaplini „Suurlinna tuledes”. Žižeki filmist „Perverdi juhatus filmikunsti ajalukku” („The Pervert’s Guide to Cinema”, 2006) meenub Hitchcocki „Vertigo” detektiiv, kelle iha käivitab kurjategija abikaasaks lavastatud suvaline prostituut. Mõistagi variseb detektiivi iha mängu läbinägemisega kokku.

Žižek toob samalaadseid näiteid ka tarbimiskapitalismi, poliitiliste vaadete ja identiteedi kohta. See, mis on õigupoolest elementidevahelise suhetevõrgu efekt, ilmneb meile elementide vahetu omadusena, kirjeldab Žižek „Ideoloogia ülevas objektis” kaubafetišismi (Žižek 2003: 59) ja lisab, et reaalsus ei saa ennast toota ilma ideoloogilise müstifikatsioonita. Ideoloogiline moonutus on tõelisusse olemuslikult sisse kirjutatud (Žižek 2003: 66). Subjekt saab oma sümptomit nautida vaid senikaua, kui selle loogika jääb lõpuni tabamatuks. Sümptom hajub, kui ta läbi nähakse, s.t edukalt tõlgendatud saab (Žižek 2003: 55). Nii on ka poliitika vallas. Juudi kuju, või ka mis tahes muu kujutus (vabamüürlaste vandenõud jms), võimaldab vaid kompenseerida reaalsuse totaalse hõlmamise ja antagonismidest vabastamise võimatust.

Žižek taasaktualiseerib lacanlikku maksimi „tõel on kujutluse struktuur ja fantaasia tugi” (Myers 2003: 93–110). Samuti nagu Karl Marx arvab ta, et fetišism ja pettekujutelmades elamine ei ole vastupidiselt laialt levinud arusaamale ka moodsal, progressiivis edeneval, rõhutatult ratsionaalsel teaduslik-tehnilisel ajastulgi kuhugi kadunud. Kuid erinevalt Marxist ei taha Žižek fetišismi purustada ega jõuda läbinägelikuna illusioonidevabale kindlale pinna, vaid pigem möönab fetišismi paratamatust igasuguse iha ja ka reaalsuse enda tekke juures.

See ehk seletab, miks Vahing jääb dialoogis Kõivuga ignorantseks, eelistas umbkõnelust ja mõistmatust. Ta jääb oma mängu ja müüdi juurde. Ta

on teinud kierkegaardlikult religioosse valiku ja jääb sellele truuks. Allub sellele. Ehk samal põhjusel ei andu ka Kõiv liig kergele ja kiirele mängu läbinägemisele, vaid pusib *Spiel*'iga põhjalikult ja kaudteid mööda, nähes selles ajastu eksistentsiaalset paratamatust, kuni sinnamaani välja, et ta hiljem peaaegu Vahingu poolele asub (Kõiv 2000), andes mõista, et osalemine ühete või teiste saladustega mängus on keset eksistentsiaalset kurbust pea ainus lummas lohutus.

Sellest, kui raske on siiski omaks võtta arusaama, et produktiivne mitteäratundmine moodustab subjekti identiteedi kõige olulisema koostisosa, kirjutab Žižek raamatu „Ülitundlik subjekt” (2000) avaosas Martin Heideggeri näitel. Heideggeri peetakse õhtumaise ratsionaalsuse hauakaevajaks. Asjad ei ole tunnetavale subjektile tema arvates objektiivselt kättesaadavad, sest inimolule on alati omane teatav heidetuse mingisse seadestusse, eesleiduvasse olukorda, mille tingimusi subjekt ise muuta ei saa. Oluline oleks seda heidetust mõista, teha olukord enda jaoks läbipaistvaks. Heidegger heidab meie teaduslik-tehnilisele ajastule ette aga põhimõttelist läbipaistmatust, kuna asjad meie maailmas ei seisa enam üksikesemetena, vaid hoomamatu koosseisuna meie ees. Meie tehniliste vidinate funktsionaalsus ei ole Heideggeri arvates enam selge, nagu oli see selge talumehesaabaste ja peenramaa puhul. Nii ei suuda me oma heidetust teaduslik-tehnilisse maailma enam enda jaoks läbipaistvaks muuta.

Žižeki arvates igatsetakse siin aga taga võimatut ja keeldutakse tunnistamast paratamatust, mida juba Immanuel Kant matemaatilisesest ja dünaamilisest ülevast rääkides olevat taibanud. Nimelt et me oleme vabad vaid siis, kui jääme pimedaks oma tegude sügavaimate põhjuste suhtes ega suuda mõista meid kannustava iha tegelikku struktuuri (Žižek 2000: 22–66). Kuigi läinud sajandi algupoole fenomenoloogia tunnistas üha radikaalsemalt asjade iseeneses tajumise võimatust, ei olnud ta sugugi päri degradeerima meie maailmamõistmist suunavaid prille pelgaks ebateadlikuks kujutluseks. Kuigi me kipume oma elus sageli juhinduma üsna kummalistest kujutlustest, oleme nõus neid omaks võtma ikka tõe pähe ja tõe nimel.

Vahingu maailmapildi romantiline diskrepants

Loomulikult on just romantilised arusaamad tõe ja kujutluse seotuse maksimumi üheks suurepäraseks ja peamiseks näiteks. Võrreldes näiteks kreeklastega, kelle puhul Paul Veyne tõe ja fiktsiooni segamist üsna endastmõistetavaks ja tavaliseks peab (Veyne 2006), suhtusid romantikud kujutlusse erilisel eksalteeritud, infantiilsel ja rahutul, et mitte öelda määratseval moel. Romantismi praktikud rõhutavad läbivalt kujutlusliku udu olulisust, andmaks veetlust tavapärasele asjadele. Kujutluse tähtis roll, kõige poetiseerimine, müü-diloome jms kuuluvad romantismi standardloosungite hulka.

Sergio Givone on raamatus „Romantismiaja inimene” tsiteerinud Novalist, kes olevat mõistnud ja ennetanud kõige paremini romantismi iseloomu ja tuuma: „Sellega, et ma omistan millelegi lihtsale kõrge mõtte, annan harjumuspärasele salapärase ilme, tõstan tuntu tundmatu seisusse [*die Würde des Unbekannten*], panen lõpliku paistma lõpmatuna [*einen unendlichen Schein gebe*], ma romantiseerin. [...] Maailma peab romantiseerima. Nõnda leitakse

taas algupärane mõte [*den ursprünglichen Sinn*]” (Givone 2003: 227). Givone näeb romantismis kirge puuduoleva järele. Mitte ühe või teise puuduoleva asja järele, vaid puuduolemise kui sellise järele. Romantilise nostalgia tegelik objekt on eimiski. Romantiline nostalgia on tarve, mis ei taha rahuldatud saada (Givone 2003: 227–228).

Žižek räägib raamatu „Naudi oma sümptomit” eessõnas ja „Fantaasiakatku” (1997) lisa Robert Schumannist kui romantismi kehastusest, kelle jaoks ei ole probleem mitte millegi või kellegi puudumine. Vastupidi, probleem on puudumise puudumine. Ei ole midagi hullemat kui olukord, kus ei ole enam võimalik igatseda. Kaotus on selliselt lausa hädavajalik ja halvim, mis võib romantikule osaks saada, on kaotuse kaotus. Schumanni ja teiste romantikute nostalgia ei ole suunatud aega, kus õnn oli veel võimalik, vaid olukorda, kus tuleviku õnn näib veel võimalik (Žižek 1997: 194–195).

Selles mõttes on romantism täiesti uusaegne progressile rajatud projekt. Romantism kutsub traagikat esile vaid ühe sihiga: ta loob kunstlikke vastuolusid, et nende lahendamine looks tunde, et olemasolev ei olegi pelgalt kõik, vaid vastupidi, kõik on alles ees. Selleks see romantiline diskrepants, kunstlikud kuristikud, mida Kõiv on mitmel puhul näinud mitte ainult Vahingu maailmapildi, vaid ka lause olemusliku osana: „Ta [Vahingu – V.-S. M.] laused on paksud ja ajavad iiveldama oma liigrasvase orkestratsiooniga: „Ta ütles mulle ja oma naisele, et televisioon, raadio – see on linnainimese loodus varahommikul.” Miks varahommikul? Sest niiviisi sünnib paradoksi illusioon, lause algab, kuid lõpu kohta pole miski garanteeritud. Ikka lõpeb lause m u j a l. Ja niiviisi tekib (või tekitab ta sihilikult) mulje paradoksist, mis tegelikult puudub. [---] Selgus puudub, ja ometi räägitakse sellest, millel on selguse selge koosseis. [---] Selguse sisu on olemas. Peab olema ja on nõutav. Kuid puudub siiski, sest võetakse tagasi – kindla eesmärgiga petta, hirmutada, ähvardada. [---] Nii mängib ta oma rasvaste lausetega minu hõredate vastu, millest nagu rehapulkade vahelt paistab läbi kõik, sest mängitakse selgusele kui niisugusele kuni selgusetuseni välja. Lause kui väljakutse selgusele kuni selgusetuseni. Pea siis kahekõnet või ole päris vait, või ole päris vait, ära räägi üldse ei kellegagi. Teeb üks välja” (Kõiv, Vahing 1988: 59–60). Selliselt iseloomustab Kõiv Vahingu tahtlike paradoksides ja vastuolude tekitamise meetodit.

Sama teema võtab Kõiv üles ka hiljem, tuues välja Vahingu neljanda lause loost „Ralli”: „Lühijutte ei ole kunagi kauaks, või kui, siis peab neid palju olema, see ehk ongi nende ainukene eelis sinilillekimbu ees” (Vahing 1995: 201). Kõiv ähvardab sellele lausele läheneda analüütilise filosoofia kõikeklarriva noaga ja jõuab järeldusele: „Lause eesmärk näib olevat määramatust indutseerida” (Kõiv 2000: 299). Kõiv on siin Vahingu juures tabanud midagi väga olulist. Vahingul on hulgakaupa hullemaidki lauseid ja veel rohkem kui lause tasandil näib Vahingule omane olevat mõtteviisi tasandil iga hinna eest vastuolusid, kuristikke ja lõhesid esile kutsuda, mis ainult võimaldaksid loota ja igatseda. „Loogikanihkeid demonstreeritakse peaaegu terrori jõuga, teid aetakse nendesse, te peate nad välja kannatama ja väljakannatanuna peate jõudma puhastuseni,” kirjutab Kõiv (2000: 300).

Legendi järgi ihalesid paljud hingearst Vahingult diagnoose ja ühtlasi pelgasid neid. Upsakalt nüüd ise diagnoosiandja rolli võttes võib öelda, et eks see romantism üks lapsik märatsemine oli. Lisaks tulevikku suunatusele oli tal-

le uusaegselt omane ka vankumatu tõsikindluse janu. Olles valgustusekriitiline, tõstis romantism teaduse kohale küll poeesia ja kujutluse, kuid ometi üritati neid kehtestada religioosse ja lausa positivistliku tõsikindluse ning tõejanuga. Givone kirjutab: „Kuid kas hilisemas romantismis ei pöördunud mitte tagasi sakraalse ja metafüüsilise müüdikontseptsiooni juurde? [---] ... müüti hakati seostama mitte kunstiga, vaid pigem religiooni ja muistse tarkusega?” (Givone 2003: 246).

Romantismile on aga omane veel üks joon, mis seob agressiivselt eelmainitu ja muutub XX sajandil erakordselt valdavaks. Nimelt hakatakse romantismiajastul kasvavalt veenduma, et inimese, inimsuhete, aga eeskätt armastuse osas on just nüüd tõe ja eheduse esiletoomise epos. Armastusele hakatakse moodsas romantismis enam panuseid panema kui millelegi muule. Usutakse, et edenemised ja arengud just selles vallas annavad kogu inimolule uudse kvaliteedi. Seejuures unustatakse romantismi kujutluslik algupära täiesti ära ja arvatakse, et esimest korda on romantilised suhted inimese ees ilma välise autoriteedi poolt peale surutud variserlikkuseteta või majanduslike tagamõteteta. Hakatakse meeletu lootusega inimestest ja suhetest lunastust otsima ja märatsetakse seda enam, kui plekitut õnne ning rahulolu ühemõtteliselt ei saabu.

Tuleb tunnistada, et paari- ja peresuhete osakaal inimolu vältel on lähisajandiga võrreldes olnud teistsugune. On elatud aegu, kus perel ei olnud mingeid emotsionaalseid ja koguni seksuaalseid funktsioone või rahuldus peresuhe viimaseid vaid osaliselt. Spartas tapeti lapsi kergemal käel, kui Vahing oma kassikateid tegi. Lugegem, kuidas ta oma proosas selle üle lakkamatult kaehleb. Veel ülemöödunud sajandil, kui suurpered olid meil ja mujal tavalised, ei sõnindud need valdavalt mahasurumatu partneritevahelise armastuse ja emotsionaalse turvatunde vajadusest. Laste arvukus oli selgelt tingitud tööjõuvajadusest, millega pered silmitsi seisis. Lastetöö polnud väga tavaline mitte ainult vabrikuis, vaid veel enamgi taludes.

Seksuaalsuhteid jpm on ajaloo vältel loomulikult nii või teisiti ja ühtedel või teistel motiividel püütud reguleerida. Niisugust tuumperekonna ideoloogiliselt puhtemotsionaalset väärtustamist nagu XX sajandi keskel, kus ka homod löid ühiskonna survele lasterikka perekonna, nagu kirjeldab Elaine Tyler May „Eraeluajaloo” V köites (1991), varasemast ajaloost naljalt ei leia. Muidugi ei saa ka viimati mainitud nähtuse juures olulise tegurina alahinnata kasvava tööstuse huvi just tuumperekondadest tarbijaskonna vastu.

Kogu pika ja väga erinevaid tavasis sisaldanud keskaja vältel jäi abielu vähemuse asjaks ning seondus üliharva armastuse ja kirega. Pigem püüti abielu kaudu ajada staatuslikke ja majanduslikke, seisuse ja pärimisega seonduvaid asju. Armutigi sageli juba abielus naistesse, nagu kinnitab toonane lembeluule. Romantiline suhe tähendab keskaja lõpuosa õhtumaal pigem platoonilist, lõpumatult edasi lükatavat kirge. Arnaud de La Croix viitab raamatus „Erootika keskajal” Denis de Rougemont’ile, kes uurimuses „Armastus ja läänemaailm” arvab: „...just pidevalt edasilükatav iha seob kaht armastajat. See, mida nad tunnevad, on kirg, mitte armastus. Nad vajavad teineteist, et põleda, aga mitte teist nagu too on, ja mitte teise kohalolu; pigemini on neil vaja teise puudumist” (La Croix 2001: 75).

Kuivõrd keerukas oli keskaja sugudevahelisi suhteid toetav psühholoogiline struktuur, näitab Lucien Febvre raamatus „Taevane ja maine armastus”, pealkirjastades ühe kõige iseloomulikumatest peatükkidest „Kurtuaassusest

vägistamiseni” (Febvre 2000). Oma psühholoogiline mehhanism oli lunastuse ja jumalike vahekordadega seonduva armastuse tarvis, hoopis omaette tehnikatega seoti naudingut ja sellest saadavat vaimset heaolu. Seks omakorda leidis rahuldumist sageli brutaalsel moel juhuslike partneritega, hoopis omaette kujutluste ja fantaasiate toel.

Moodne inimene näeb sellistes tavades silmakirjalikkust ja primitiivsust, mis ei suuda mõista elunähtuste tegelikku olemust. Paraku tuleb lähemal vaatlusel tunnistada, et keskaeg oli eeskätt vaimne maailm, kus oli oluline sisemine rahulolu. Jacques Le Goff kirjutab oma mastaapses „Keskaja Euroopa kultuuris”, kuidas eliit vaimse rahulolu nimel loobus varakeskajal antiigile omasest intellektuaalsest rafineeritusest. Ta tsiteerib Arles’i Cesariust: „Ma palun alandlikult, et haritute kõrvad kaeblemata taluksid lihtsaid väljendusi, et jõuda koguduseni” (Le Goff 2000: 167). See annab tunnistust, et ettemääratus jm sellised kujutlused ei sündinud mitte primitiivsusest, ebausust ega rumalusest, vaid keskajal pühenduti sellele, kuidas vaimselt elu talutavamaks ja lõpuks ka nauditavamaks teha.

Võrreldes romantilisi ja keskaegseid arusaamu armastusest ja ihast, torakab silma, et kuigi mõlemad väärtustavad n-ö eemal- ja puuduoleku erootilisust, näeb keskaeg selles normaalset fantaasiapoolset tuge vaimsele eluolule. Meie ajal aga märatsetakse armastuse nimel ja loodetakse sealt mingit progressiooni kuni paradiisi ja lunastuseni välja. Lugesdes lacanlikke iha- ja naudingukäsitlusi, näiteks Nestor A. Braunsteini 20. naudinguteesi (2003), siis tundub, et keskajal ollakse palju lähemal n-ö kastreerimisest algava ning edasilükkamistele ja takistustele rajatud naudinguloogika rahulikule äratabamisele kui meie ajal, mil kõik seotakse ikka teaduse kui lõpliku lunastuse võiduka teekonnaga.

Romantismiajal arvatakse, et inimene suhtleb nüüd vastassoost partneriga esimest korda tõeliselt, ilma et takistaksid seisuslikud, varanduslikud ja eelarvamuslikud suhted. Ajapikku seisuslikud, moraalsed ja ka varanduslikud piirid taanduvad. Naised siirduvad avalikku ellu, varanduslikud vahed ei mängi enam nii olulist rolli, seisused kaovad. Partnerid võivadki teineteisega silmitsi seista justkui nii, „nagu nad tegelikult on”. Ometi jäävad ikka alles argine teesklus ja rutiin. Tuleb leida uued süüdlased, et oleks veel lootust.

Wilhelm Reich teeb panuse piiranguteta seksile. Sünnivad California enesekultus, eneseabiõpikud, „minast rääkimise kümnend”, kus kõikvõimalike mina-psühholoogiate näol üritatakse võõrandumisest üle saada ja leida lunastust tõelise mina eheda tuumani jõudes. Sünnib uue emantsipatsiooni lootus intiimideoloogia ja nartsissismikultuuri lahinguväljadel, nagu Christopher Lasch seda tabavalt ristas. Madis Kõivu iseloomustused freudismisõdadest, millega kõigil oli läinud sajandil asja, ei erine sisus sellest, kuidas Lasch kirjeldab XX sajandi nartsissismi mõju psühhiaatrilisele praktikale ja inimeste enesetunnetusele: nagu oavarrest saabub ühtäkki sisemise rahutuse ja tühuse kaebusega patsiente (Lasch 1979).

Samasse lainesse jäävad ka niisugused nähtused, nagu ühiskondliku surve ehk *Persona*’ga maadlemine ja oma mina leidmise üritus läbi jasperslike piirsituatsioonide, mille kaudu loodeti võlts inimkosmosest välja peksta. Vaezumata järele mõtlema, millel viimne varjupaik romantilise suhte näol sisuliselt saab rajaneda, nõutakse viimaste minasse puutuvate võlts- ja pettekujutluste purustamist. Ilmekas on siin Erich Frommi raamat „Armastuse

kunst”, milles vaevalt paar kümnendit pärast tänapäevase paarisuhte tärkamist hakatakse halama selle võõrandumise üle. Sugupooltevaheliste suhete ajalooline genealoogia jääb seejuures esitamata.

Vahing liigub nimetatud tuules. Ta küll tajub romantilise suhte loominguist, kujutluslikku alust. „Ma olen ise armastuse loonud, nagu Jumalgi...” kirjutab ta „Sinis” (Vahing 1995: 156). Ent Vahing ei lepi kujutluse kujutluslikkusega. Nagu Hando Runnel on tabavalt märkinud Vahingu nekroloogis, asub Vahing armastuse asja ajama teaduslike meetodite ja mallidega (Runnel 2008: 767). Uusaeg vajas progresseeruvaid ja näiliselt illusioonideta projekte. Selles oli tema lapsikus. Keegi ei saa olla suurem oma epohhi saatusest. Vahing oli romantik, kes mõtles ja kirjutas lakkamatult tõkkeid ning takistusi armastuse ja „tõeliste inimlike vahekordade” teele, et mitte kaotada eraeluliste paradokside ja vastuolude taha peidetud lunastuselootust.

Slavoj Žižek on kirjeldanud, kuidas armastus töötab väikestele nilbetele fantaasiatele tuginedes. Pole vaja mingeid sügavaid metafüüsilisi avarusi ega tagamaid. Keskaegsete seltskondlike jahtide ja söömadega või antiikspartalike ühiskatekõverduste ning Ateena pidusöökidega harjunud oma ajastust välja rebitud vaatlejale jääks küllap mõistetamatuks, kuidas tänane abielupaar suudab vaid teineteise seltsis aastakümneid koduseinte vahel veeta. Žižek osutab, kuidas see saab psühholoogiliselt teoks läbi koduruumi suletuse, mis tekitab väljaspool olijates saladusest tingitud kadedust ja kujutlusi erilisest peidetud naudingust. Moodne armastus ei nuta taga metafüüsilise lunastuse puudumist. On enesestmõistetav, et esmane veetlus võib süttida peenest pihast ja BMW-st, kuigi viimane võib olla laenatud ja pihtki on ehk rasvaimus või rätsepa toel saavutatud optiline illusioon. Aga sealt läheb elu jälle väikseid asju jaoks edasi. Iha liigub ning suhe toimib.

Vahingu jaoks olid niisugused argised labasused kohutavad. Tema kujutluses pidid inimsuhted, armastus ja eksistentsiaalne seatus viima nirvaanani, muidu polnud mõtet. Minast tuli vahendeid valimata välja väanata vaid lunastav, kõik muu oli tühine, kergelt kõrvalevisatav. „Noor inimene ei tohi n u r i s e d a, muidu kasvab rinnus midagi nagu kinni, ja just siis tulebki ilmsiks, et sa eluaeg mingisugusest ebamäärasest armastusest unistama hakkad... unistama jääd ja selle ümber lausa langemiseni nokid... justkui sõnatu lind,” kirjutab Vahing Jaan Oksa ainelises näidendis „Mees, kes ei mahu kiville” (Vahing 1976: 163). Kuid just risti vastu sellele õpetusele ta ise talitab.

„...kingi mulle piibel.... Poega oskab ja võib mulle iga emane kinkida, aga piiblit võid kinkida ainult sina, sina, mu armastus. Mina ei kingi sulle niikui-nii midagi, mul pole usku, Jumalat ega isaarmastust, neid ei saa olla niisama, igal ajal, igaks juhuks,” nõuab kirjanik „Sinis” (Vahing 1995: 134). Ja samas vaimus „Proosas”: „Kuhu on jäänud mu lapsik jonn, mille pärast ma kunagi nii palju kannatasin? Igatsen seda jonn, ja ainult see igatsus täidab mu unelmaid. [...] Ma solvasin armastust, alahindasin, sest mõtlesin, et ta hakkab täitma elu kui harrastus. Jäin üksi, kuid mul jäi vajaka üksiolemise jõust ja tekkis neurasteeniline vajadus teiste inimeste järele, muidugi ka uue armastuse järele. Iseloomu tõttu oli mul raske koondada enda ümber seltskonda ja jäi ainult üle teha panus armastusele” (Vahing 1995: 127–128).

Armastus pidi Vahingule jääma romantiliseks puuduolevaks. Kui Naine oleks olnud suuteline ka piiblit pakkuma, küllap oleks nõutud siis „Liikide tekkimist” või kosmoselaeva, aga ei iial lepitud, sest lunastuse tulevikku

lükatuse nimel tuli märatseda, nii et veri väljas. Olgu metafüüsilis-kunstiliselt või hingeteaduslikult – muidu ei olnud elu. Vahingul oli alati panus tehtud suurele suhtele, absoluudile kõiges. Tühist veetlust ta ei vajanud, põgenes selle eest viivitamatult paradoksi, vastuollu, pudelisse. Ei tulnud inimeste hulka, vaid kõndis selle asemel jala Luunjasse või sõitis rongiga vennasvabariiki. Ikka et igatseda.

„Loomulikult ma tean, et ma kunagi naise käest piiblit kingituseks ei saa, naine ei tule selle peale – ta ei mõtle nii kaugele. Naine sellistes metafooriides ei mõtle. Aga kui mäng on totaalne, siis ma ei mõista naiselt ka midagi muud küsida. See on nagu individuaatsiooni eesmärk, mida kunagi ei tule. Ei ole ma piiblit saanud ei naistelt ega mujalt, aga just seda tahaksin naiselt, ja et ta hindaks mind sellel tasandil,“ tunnistab Vahing „Mängudes ja kõnelustes“. „See tung oli destruktiivne, see on selge. See oli ikkagi nii vaimses kui ka füüsilises mõttes elupõletamine. See pidi paratamatult krahhiga lõppema ja mõne puhul lõppeski, kas siis loomingulises mõttes või lausa isiksuse krahhiga. Aga me ei hoolinud, et oli hävituslik. Totaalse destruktiooniga käib kaasas ka kirg ja lõbu ning eks seda oli selleski totaalset lõpunimekus ja tunnetamises, et läheme asjades lõpuni ja hävitame sellega ennast,“ jätkab Vahing (2002: 532–533).

Vahingu imperatiiv

Eks igasugune inimolu põhineb fetišitel. Kas kunstlik kuristik iha mootorina on tingimata halvem kui mõni teine, vajaks eraldi vaagimist. Pole võimatu, et dramaatiliste vastuolude tahtlikule esilekutsumisele rajatud romantiline-eraeluline igatsusemäng ei ole olemuslikult parem ega halvem kui keskaegne kurtuaasne armastus või mis tahes vaimne inimliku iha toimimist organiseeriv raamistik. Ei mõista siin selle kohta midagi täpsemat öelda.

Siiski tundub Vahingul ühes asjas jäägitult õigus olevat, vaatamata sellele, et ta oli näiliselt justkui uusaegse vaimse lapsikuse kandja ja funktsionaalne instrumentalist kuni sinnani välja, et seks roheluseski pidi talle olema muru partnerile suhu toppimisega päädiv eksperiment, mitte väikestest fantaasiatest sündinud rahulolu. Kuid Vaino Vahing on kirjanik, kelle iga rea puhul on arusaadav, miks see on kirjutatud.

Humanitaarid armastavad tihti süüdistada teaduslik-tehniliste eluvaldkondade inimesi ja praegusaegset ühiskonda laiemalt instrumentaalses mõtlemises, vahendliku mõistuse eelistamises vaimsele läbitunnetatusele. Kuid samasugune puhttehniline arendustegevus, mida Madis Kõiv on nimetanud vaimseks gladiaatorluseks, on väga levinud ka kirjanike ja vaimuteadlaste hulgas. Kui palju kirjandust on kirjutatud pelgalt selleks, et kirjanik peab kirjutama, ja kui palju vaimuteadust tehtud lihtsalt tellimustööna, oma positsioonide kindlustamiseks jne, ilma et sellega kaasneks enese eksistentsiaalne mängupanek.

Vaino Vahingu jaoks oli kõik jäägitult „minuline“. Kõik, mis sai ette võetud, oli Vahingul ette võetud ennast täielikult mängu pannes, viimase tilgani omaenda verega. See on imperatiiv, mida ei tohiks kuidagi mahakäinuks lugeda ja millele panustamise olulisus ehk alles ilmne hakkab.

Kirjandus

- Beier, Priidu 1989. Spielmann. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 567–569.
- Berg, Maimu, Hölderlin, Ene 1989. Amor intellectualis virium. – Vikerkaar, nr 5, lk 82–85.
- Braunstein, Nestor A. 2003. Desire and jouissance in the teachings of Lacan. – J.-M. Rabaté (ed.), *The Cambridge Companion to Lacan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Febvre, Lucien 2000. Taevane ja maine armastus. Tallinn: Kunst.
- Givone, Sergio 2003. Intellektuaal. – F. Furet (koost), *Romantismiaja inimene*. Tallinn: Avita, lk 227–259.
- Kõiv, Madis 2000. Mees, kes ei mahu iseendasse. – Looming, nr 2, lk 290–300.
- Kõiv, Madis, Vahing, Vaino, 1988. Endspiel. Laskumine orgu. Tallinn: Eesti Raamat.
- La Croix, Arnaud de 2001. Erootika keskajal. Tallinn: Kunst.
- Lasch, Christopher 1979. *The Culture of Narcissism*. New York: Warner Books.
- Le Goff, Jacques 2000. Keskaja Euroopa kultuur. Tallinn: Kupar.
- Maimik, Andres 2008. Spiel, suhted ja summutid. – Eesti Ekspress. Areen 19. IX.
- Must, Ann 1989. Mängupõrgu. – Looming, nr 3, lk 411–413.
- Myers, Tony 2003. *Slavoj Žižek*. London–New York: Routledge.
- Runnel, Hando 1973. Vaino Vahingu üksildus. – Looming, nr 2, lk 338–343.
- Runnel, Hando 2008. Vahing. – Looming, nr 5, lk 766–767.
- Susi, Mart 1989. Eesti proosa 1988. – Looming, nr 5, lk 693–697.
- Žižek, Slavoj 1992. *Looking Awry. An Introduction to Jacques Lacan through Popular Culture*. Cambridge: MIT Press.
- Žižek, Slavoj 1997. *Plaque of Fantasies*. New York: Verso.
- Žižek, Slavoj 2000. *The Ticklish Subject. The Absent Centre of Political Ontology*. London–New York: Verso.
- Žižek, Slavoj 2001. *Enjoy your Symptom! Jacques Lacan in Hollywood and out*. New York: Routledge.
- Žižek, Slavoj 2003. Ideoloogia ülev objekt. Tallinn: Vagabund.
- Tyler May, Elaine 1991. *Myths and Realities of the American Family*. – A. Prost, G. Vincent (eds.), *A History of Private Life. Riddles of Identity in Modern Times*. Harvard University Press.
- Vahing, Vaino 1973. „Keele ja Kirjanduse” ringküsitus kirjanikele. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 622–623.
- Vahing, Vaino 1976. Mees, kes ei mahu kivile. – V. Vahing, Näitleja. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vahing, Vaino 1990a. *E me ipso*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vahing, Vaino 1990b. *Machiavelli kirjad tütrele*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Vahing, Vaino 1995. *Kaunimad jutud*. Tartu: Ilmamaa.
- Vahing, Vaino 2002. *Mängud ja kõnelused*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Vahing, Vaino 2004. *Noor Unt. Päevik ja kirjad*. – Loomingu Raamatukogu, nr 1. Tallinn: Perioodika.
- Vahing, Vaino 2006. *Päevaraamat I*. Tallinn: Vagabund.
- Veyne, Paul 2006. *Kas kreeklasted uskusid oma müüte?* Tallinn: Varrak.
- Väljataga, Märt 1999. *Tagasivaade 90-ndate eesti kirjandusele*. – Looming, nr 11, lk 1706–1715.

Vaino Vahing and the Rage of Love of Modern Times

Keywords: imagination, nostalgia, romanticism, love, Vaino Vahing

The Jungian-Kierkegaardian existential quest of author and psychiatrist Vaino Vahing, representing a basis of his life and creation, has become legendary in the Estonian cultural space. His salon of the narcissistic sixties with its exaggerative manipulations aimed at exposing one's true self and genuine human nature have lately become an object of masterful local caricature. Also, his memoirs still enjoy a wide and eager readership who finds them curious and piquant. All this, however, may easily eclipse the intrinsic depth of Vahing as an author and prevent one from understanding the adequacy of his ventures to his time.

The article, based on a paper delivered to the Vaino Vahing memorial conference, attempts to pinpoint the common features between Vahing's *Spiel* and the romantic philosophy of nostalgia, the author believing that Vahing's quest was based on a metaphysical inevitability of the proximate centuries. In Vahing's oeuvre one can sense such a yearning for the Eternally Absent, which has been found in romantic classics by Slavoj Žižek and Sergio Givone. In his Games Vahing aims at an endless generation of artificial controversies, because there is Hope behind the controversies. His favourite playground, however, is human relations, in particular, pair relations and romantic love, that can be easily trampled down in his quest for absolution.

Valle-Sten Maiste (b. 1972), MA, weekly magazine Sirp, redactor; University of Tartu Viljandi Culture Academy, lecturer, valle@goodwin.ee